

Debreceni Egyetem  
Bölcsészettudományi Kar  
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

**Papos nyelvjárásának változása a magyar  
nyelvatlaszkutatás óta**

**Témavezető:** Dr. Kis Tamás  
Egyetemi adjunktus

**Készítette:** Stempel Mariann  
V. magyar- III. művelődésszervező

Debrecen, 2006

## Tartalomjegyzék

1. A magyar nyelvjárások atlaszának előzményei, megszületése.....	2
1.1. A nyelv földrajzi kutatások európai kibontakozása.....	3
1.2. A nyelv földrajzi gondolat hazai megjelenése.....	5
2. A magyar nyelvjárások atlaszának vizsgálata	
2.1. A kutatópontok kiválasztása .....	8
2.2. A kérdőfüzetek összeállításának története.....	10
2.3. Az adatközlők kiválasztása.....	12
2.4. A térképlapok csoportosítása.....	13
3. A nyelvjárásokról	
3.1. Általában a nyelvjárásokról.....	14
3.2. Az északkeleti nyelvjárástípus jellemzői.....	17
4. Kutatási tevékenységem	
4.1. Kutatásom célja.....	18
4.2. A kutatópont kiválasztása.....	19
4.3. Az adatközlőim kiválasztása.....	21
4.4. Az anyaggyűjtés.....	22
5. A kutatás.....	23
6. Összegzés.....	37
6.1. A település nyelvjárásának hangtani sajátosságai.....	39
7. Szómutató.....	42
Felhasznált irodalom.....	43

# **1. A magyar nyelvjárások atlaszának előzményei, megszületése**

A magyar népnyelvre viszonylag hamar ráirányult a figyelem, számos tudóst foglalkoztatták a népnyelv sajátosságai. Szerepe azonban a nyelvújítás korában vált kiemelkedővé. A tájszók gyűjtése is ekkor indult meg, mégpedig gyakorlati célból, hogy az elszaporodott idegen szavak helyettesítését elősegítsék a tájszók irodalmivá tételével.

Aranka Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasága volt az első tudományos társaság, mely a nyelvjárások vizsgálatára is kiterjesztette figyelmét, ugyanis egy fennmaradt dokumentum szerint készült egy tanulmány, amely a székelyek, mezőségiiek és a tótok szomszédságában lakó magyarok nyelvjárását ismerteti hangtan és szókincs tekintetében. Eszerint ez a tanulmány az első nyelvjárástanulmány, mely után nyomtatásban is jelennek meg hasonló tanulmányok.

A Magyar Tudományos Akadémia megalakulásától kezdve rengeteg időt fordít a tájszavak feltérképezésére és gyűjtésére, majd 1843-ban TOLDY FERENC javaslatára megteszik az első lépéseket a „magyar nyelvjárástan” megteremtésére. 1844-ben pedig már arra hivatkozik, hogy a köznyelv hatására egyre nagyobb mértékben veszítenek eredetiségükből a nyelvjárési típusok, s figyelmeztet arra, hogy ha ez így folytatódik, teljesen eltörölődnek. Közben a gyűjtött és feldolgozott anyag összefoglalásáról is gondoskodott az Akadémia.

A magyar nyelvjárásokról az első összefoglaló tájékoztatót BALASSA JÓZSEF írta, s ő osztotta fel a magyar nyelvterületet nyolc nyelvjárásterületre. BALASSA volt tehát az, akinél először felmerült a nyelvjárások osztályozásának fontossága (CSÜRY 1936: 3–5). Ő szükségesnek tartotta a dialektusok alaktani és hangtani sajátosságainak vizsgálatát, s e célból a Magyar Nyelvőr olvasóinak kérdőívet küldött szét. Kutatásainak eredményét A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése (1891) című munkájában összegezte, s immár térképen is rögzítette.

Egyre több ötlet született a kutatások elvégzésére, ezek az elgondolások viszont még nagyon kiforratlanok voltak. A Magyar Nyelvőrben, Nyelvészeti Füzetekben és máshol megjelent tanulmányok azonban más és más értékűek. Nagy részüket nem képzett nyelvész gyűjtötte, így több probléma is adódott például a hangjelölés következetlensége miatt, de sokszor megbízhatatlan eredmények születtek a szavak értelmezése tekintetében is, melyek ezáltal tudományos célra nem voltak használhatóak (CSŰRY 1936: 6).

A nyelvtudománynak tehát ez a korszaka nem kedvezett a nyelvjáráskutatásnak.

## 1.1. A nyelvföldrajzi kutatások európai kibontakozása

A mai értelemben vett nyelvátlasz eszméje GEORG WENKER német tudós nevéhez fűződik, akinek törekvése kezdetben az akkori általános felfogás szolgálatában állott. Ő maga még nem is sejtette, hogy az általa kezdeményezett munka milyen eredményekhez vezethet a későbbiekben. WENKER a nyelvföldrajz segítségével azokat a tudományos tételeket akarta igazolni, melyek akkoriban a nyelvészeket és az egész világot foglalkoztatták.

Célja az volt, hogy pontosan meghatározza az alnémet és felnémet nyelvjárások közötti határvonalat. Ezért 40 mondatból álló kérdőívet szerkesztett, hogy összehasonlítsa a helyi nyelvjárásokat. Olyan nyelvi mintát állított össze, amely a kutatás szempontjából fontosnak vélt elemek mindegyikét tartalmazza. Igyekezett annyi szót elhelyezni, amennyit csak lehetett, lehetőleg úgy, hogy minden hang minden fontos környezetben előforduljon. A kérdőíveket indirekt módszerrel töltette ki: szétküldte őket a német nyelvterület 50 ezer településének iskolájába, ahol a tanítók átírták a mondatokat saját nyelvjárásukra. A visszaküldött lapok alapján WENKER minden szótári elem alakváltozatait térképre vitte. A vizsgálat nem érte el a kitűzött célt, az egyes jelenségek izoglosszái ugyanis nem olvadtak össze egyetlen izoglosszává, de éppen ez az úgynevezett „sikertelenség” lett az egyik legfőbb tanulság a későbbi nyelvjáráskutatás számára (BYNON 1997: 161–83).

WENKERT korszakalkotó munkásságával a modern nyelvföldrajz megindítójának tekintjük. Az atlasz megjelenése már a tanítvány, FERDINAND WREDE nevéhez kötődik, aki WENKER halála (1911) után átvette a munkálatok irányítását (Deutscher Sprachatlas. 1926-tól).

A német példa alapján fogott hozzá JULES GILLIÉRON a francia nyelvátlasz elkészítéséhez. Ő azonban WENKERrel ellentétben a közvetlen terepmunkán alapuló felmérést részesítette előnyben. Így jóval kevesebb, 639 települést mértek fel, szemben a német 50 000-rel. Ennek feltárásával bő anyagot szolgáltatott a későbbi nyelvészeti kutatásoknak. Hatására sok más ország is elkészítette saját nyelvátlaszát (az európai atlaszokról l. bővebben: NAGY 1940: 124–83).

A külföldi nyelvatlaszok hatása nálunk kissé megkésve jelentkezett, pedig a szóföldrajz, mint módszertani elv már igen korán megjelent MELICH JÁNOSnál, aki először készített Magyarországon szóföldrajzi térképeket.

## 1.2. A nyelvföldrajzi gondolat hazai megjelenése

1929 és 1941 között több atlaszkísérletre is sor került. 1929-ben jelent meg először a nyelvatlasz szükségességének gondolata, annak ellenére, hogy a Magyar Nyelvőr már évekkel azelőtt felhívta a figyelmet a franciák által végzett hasonló munkára, akkor azonban még nem gondolták, hogy az általuk kialakított módszer számunkra is hasznos lehet. A Debreceni Egyetemen ugyanebben az évben tervbe vették egy magyar nyelvatlasz készítését. Az eredetileg német nyelvjárások nyelvföldrajzi feldolgozására 1923-ban alakult intézet igazgatója HUSS RICHÁRD lett, aki már 1927-ben szorgalmazta a magyar gyűjtőmunkálatok megindítását a német atlasz mintájára. A konkrét tervet tanítványa, PAPP ISTVÁN fogalmazta meg.

Ennek érdekében HUSS RICHÁRD a Debreceni Szemlében közzétett hatvanöt példamondatot, s kérte olvasóit, hogy nyelvjárásuknak megfelelően, fonetikus írással írják át ezeket a mondatokat. A kísérlet azonban visszhangtalan maradt. 1930-ban megalakult a Magyar Nyelvatlasz Szerkesztő Bizottsága. Elnöke HUSS RICHÁRD, tagjai ERDÉLYI LAJOS, HANKISS JÁNOS, MILLEKER REZSŐ és PÁPAY JÓZSEF. Visszatértek az 1929-ben végzett kísérlethez, a tervet kibővítették, letisztázták, a kísérlet viszont nem sikerült, eredményei használhatatlanok voltak. A mozgalom ezután elhalt (BÁRCZI 1975: 14–19).

Ennek ellenére az első kísérlet érdemeként tudhatjuk be az atlasz gondolatának tudatosítása mellett a későbbiekben jól hasznosítható tanulságokat: mellőzni kell a mondatátíró módszert és a laikusok bevonását; ellenben a külföldi szakirodalom tanulmányozására sokkal nagyobb gondot kell fordítani. CSÜRY BÁLINT is támogatta HUSS terveit. CSÜRY mintaszerűen jelölte meg intézete és az egész magyar nyelvjáráskutatás előtt álló feladatokat, a nagy cél megvalósításához vezető út egyes szakaszait. Elképzelései megvalósításában elsősorban a finn és a német nyelvjáráskutatás tapasztalatait igyekezett hasznosítani. Szerinte nyelvatlaszunk megalapozásához először regionális tájszótárak sorozatát kell elkészíteni, mely közül az első mű volt a Szamosháti szótár. A többi 11-15 szótár azonban nem készült el, de ezek

a pontos lokalizálást nyújtó tájszótárak sem lehettek volna az atlaszmunkálatok szilárd alapjai, mivel ennek alapvető feladata, hogy a szavak illetve a nyelvtani jelenségek területi elterjedéséről, izoglosszáiról tájékoztasson. Végül CSÚRY atlaszterve is megvalósíthatatlan maradt (KÁLNÁSI 1998: 43–52).

Fordulópontot hozott a magyar nyelvatlasz történetében az 1941. október 14–15-én megrendezett I. Magyar Népnyelvkutató Értekezlet. Fordulópont, hiszen „kijelölte a végrehajtásért felelős intézményeket, személyeket, meghatározta a nyelvatlasz jellegét, utalt a kutatópont-hálózat sűrűségére, és megtette az intézkedéseket az előkészítő munkálatok megindítására” (KÁLMÁN 1975: 51).

Ekkor hozták létre a Magyar Nyelvatlasz Bizottságot. A bizottság a nyelvatlasz munkálatainak központi irányítására BÁRCZI GÉZÁT kérte fel, aki a munkálatokat hamarosan meg is kezdte. Ez a bizottság volt az első, aki figyelemre méltó lépéseket tudott tenni a nyelvatlaszkészítés területén. A bizottság 1942–43 során próbagyűjtéseket végeztetett, s ezek eredményeit közzé is tette (BÁRCZI 1947).

A munkaközösség tájnyelvi atlaszok elkészítését is tervbe vette. Ezen a téren az első eredmény Erdélyben készült el SZABÓ T. ATTILA vezetésével (Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térkép”-ből. Kolozsvár, 1944).

BÁRCZI és társai úgy próbálták a kutatópontokat kiválasztani, hogy a nyelvjárások és „nyelvjárási szigetek” is képviselve legyenek. Az általuk elkészített kérdőív 900 szót tartalmazott, de a tételek száma 3000 körül volt. Ez alapján azonban csak próbagyűjtések folytak, de a gyűjtőkre volt bízva a kérdőív elkészítése és a kutatópontok kiválasztása. A munka kiteljesedését azonban megakadályozták a hamarosan bekövetkező politikai és háborús események. 1949-ben került újra előtérbe az atlaszkészítés ügye, ahol BÁRCZIT tanácsadóként kérték fel a közreműködésre. Ugyanez év márciusában megalakult a Nyelvtudományi Munkaközösség DEME LÁSZLÓ vezetésével, tagjai közt BENKŐ LORÁND, KÁLMÁN BÉLA, LŐRINCZE LAJOS, SULÁN BÉLA és SZABÓ DÉNES. Ez az újonnan alakult közösség BÁRCZIÉK munkáját tekintette követendőnek.



## 2. A magyar nyelvjárások atlaszának vizsgálata

### 2.1. A kutatópontok kiválasztása

A kutatópontok kiválasztásának szempontjait az 1949-ben megalakult munkaközösség a következőkben állapította meg:

- a kutatópontok hálózata legyen egyenletes elosztású
- csak régebbi, magyar nyelvű települések lehetnek köztük
- legyenek átlagfalvak (1000-2000 lakosú)
- szerepeljenek a földműves lakosságú községek.

Ezek azonban csak kezdeti elképzelések voltak, később még módosultak. A kutatópont-hálózat kialakításában az elsőrangú szempont a települések sűrűsége volt. Úgy próbálták kiválasztani azokat, hogy minden tíz község közül egy a térképre kerüljön, de figyeltek arra is, hogy a már ismert nyelvi vagy nyelvjárási szigeteket is felvegyék a kutatópontok listájára. Igyekeztek arra is nagy hangsúlyt fektetni, hogy az erősen pusztuló nyelvjárási jelenségek is képviselve legyenek.

A legtöbb problémát talán a kutatópontok nagyságának megválasztása jelentette. A kezdeti terv, miszerint a települések legyenek „átlagfalvak”, hamar korrigálást igényelt, hiszen hazánkban 1000-2000 lakosú falu az átlagos.

POP SZEVÉR 700 lakosban határozta meg a minimumot, mivel szerinte az ennél kevesebb lélekszámú településen nem alakul ki önálló nyelvi élet.

Vitás kérdést jelentett emellett a városok felvétele, mivel a kutatás célcsoportjának a földműves lakosságot tekintették, ugyanis a kérdések igen nagy hányada mezőgazdasági jellegű volt, amire a nem azzal foglalkozók nagy része valószínűleg nem tudott volna válaszolni. Sok vita árán végül is bekerült néhány város a kutatópontok közé, de igyekeztek ott is inkább a földműves lakosságot megkeresni. Végül a tervek szerint 500 kutatóponton végeztek volna hangtani-, szóalkotás- és szótagragozási vizsgálatot, a szóföldrajz háttérbe szorításával. Ez a szám aztán 327 lett,

a határokon túli 68 ponttal pedig 395 a teljes szám. A könnyebb áttekinthetőség érdekében a térképlapokon az ország területét függőleges és vízszintes egyenesekkel mezőkre osztották és A-P betűjelekkel látták el, s ezen belül számozták a településeket. A vizsgált pontok pontos listáját a Magyar Nyelvjárások Atlasza minden részének elején közlik (KÁLMÁN 1975: 51–65).

## 2.2. A kérdőfüzetek összeállításának története

A kutatás alapjául két kérdőfüzet szolgált. Az első 1949-ben készült el „A Magyar Nyelvatlasz Kérdőíve. Első rész” címen. „Az első részben a nyelvi struktúrát a nyelvnek zártabban rendszerszerű területeit – elsősorban a hangtani és alaktani szerkezetet– kívánta megfelelő anyagon vizsgálni” (DEME 1975: 68). Az első résznek a hangtani rendszer és az alaktani eszközök feltárása lett a fő feladata, s függelékként hozzákerült még néhány mondattani jellegű kérdés is.

A kérdőív hangtani részét DEME LÁSZLÓ, alaktani vonatkozású részét BENKŐ LORÁND és SZABÓ DÉNES, a szóföldrajzi anyagot pedig KÁLMÁN BÉLA és LŐRINCZE LAJOS jelölte ki. Az általuk kiválogatott szavakat a munkaközösség hosszas viták és sokszori megbeszélés után nyilvánította befejezettnek. A végleges szóállomány 1950-ben alakult ki. Az immár nyomtatásban is elkészült kérdőív egyetlen, de nagy hiányossága az, hogy csak a kérdezendő szavak szerepelnek benne, de a felteendő kérdés nem.

A munkaközösség úgy döntött, hogy megindítja a szóföldrajzi gyűjtést is. Erre a feladatra LŐRINCZE és KÁLMÁN BÉLA önként vállalkozott. A kérdőívet még abban a hónapban el is készítették kísérleti jelleggel. Ez a kérdőív kezdetben 1000 tételt tartalmazott, de 655-re csökkentették le. BÁRCZI folyamatosan szorgalmazta, hogy a kétfajta gyűjtés ne egymás után, hanem egymással párhuzamosan folyjék.

Az 1950-ben kiadott „A Magyar Nyelvatlasz Kérdőíve. Második rész” című gyűjtőfüzet immár pótolta az első rész hiányosságát: a szó mellett ott állt a felteendő kérdés is. Fontos volt, hogy a kérdező mondat nem tartalmazhatta a keresett szót, még köznyelvi formában sem, hiszen ennek kimondásával az adatközlő abba az irányba válna terelhetővé, hogy ugyanazt az alakváltozatot mondja, amit a gyűjtőktől hallott.

A lényeg tehát az, hogy a kérdés indirekt vezesse rá az adatközlőt a várt szóalakra. A kérdőfüzet második része az elsővel ellentétben a szókincs vizsgálatát tekintette fő tárgyának, de emellett persze a hangtani és alaktani jelenségek sem kerültek el figyelmüket (DEME 1975: 70–118).

Az atlasz a nyelvi rendszer tanulmányozására kívánt anyagot szolgáltatni. A nyelvrendszer teljességéről képet kapni a kérdőívek alapján viszont lehetetlen, így inkább azt tűzték ki célul, hogy az anyag reprezentálja a nyelvi rendszer minden lényegesebb vonását. A gyűjteményről maga BÁRCZI így nyilatkozik:

„Hangtani szempontból szavaink példát adnak minden (köznyelvi szempontból) hosszú és rövid magánhangzóra, egyszótagú szóban és több szótagú szó hangsúlyos meg hangsúlytalan tagjában, úgyhogy a nyúlás, a rövidülés, a diftongálás, a labializálódás, a nyíltabbá vagy zártabbá válás, a pótnyúlás, a magánhangzó-hasonulás stb. fontosabb esetei megfigyelhetők legyenek; hasonlóképpen bemutatják a mássalhangzók nyelvjárási változatait, amint ezeket a zöngésülés, a zöngétlenülés, a kiesés, a nyúlás, a rövidülés, a palatalisatio meg a depalatalisatio előidézik mind kellő számú esetben. Alaktani szempontból elegendő példa tárja elő a szótövekben tapasztalható különbségeket, a fontosabb határozóragokat..., a birtokos ragozás fontosabb eltéréseket mutató alakjait..., az igeragozásban tapasztalható leglényegesebb változatokat..., a felszólító mód, múlt idő, feltételes mód stb. egyes alakjait, igeneveket és néhány különleges igealakot...”.

(DEME 1975: 74)

### **2.3. Az adatközlők kiválasztása**

Az adatközlők kiválasztása igen fontos mozzanata a nyelvatlasmunkának. Szinte mondhatjuk, hogy ezen múlik a gyűjtés sikeressége. A cél olyan emberek megkérdezése, akik az adott település többségének vagy pedig egy réteg átlagának a nyelvét képviselik. Az adatközlőknek bizonyos követelményeknek kellett megfelelniük. Így például természetes beszédű, értelmes legyen, de ne legyen nagyon olvasott. A nyelvjárás használata szempontjából meghatározó tényező a születési hely, illetve az a település, ahol az adatközlő a gyermekkorát töltötte. A nyelvi kompetencia szempontjából ugyanis az emberi élet első tizenöt éve kiemelkedő fontosságú, hiszen a nyelvelsajátítás során kialakul bizonyos anyanyelvjárás, amely egy életen át meghatározza az egyén beszédmódját. Éppen ezért kerülni kell a mesterséges helyzeteket, s minél természetesebb beszédkörnyezetet szükséges teremteni, hogy az adatközlő a tényleges beszédmódját használja, ne változtasson azon jelenlétünk miatt.

LŐRINCZE LAJOS tanulmánya szerint az adatközlők többféle típusával lehet találkozni egy ilyen gyűjtés során. Az adatgyűjtőnek figyelnie kell arra, hogy az adatközlő személy ne szégyellje nyelvjárását, mert ennek hatására a gyűjtés szempontjából értékes információkat tarthat vissza. Előfordulhat az is, hogy a kiválasztott adatközlőnk nem ismeri az adott kifejezést, s ilyenkor igyekszik valamit kitalálni, de a belemagyarázásra is gyakran eshet példa. Ezen problémákkal én is találkoztam gyűjtésem során. Figyelni kell az adatközlők kiválasztásakor arra is, hogy ne legyen bizonytalan a nyelvi tudata (LŐRINCZE 1975: 167–202).

## 2.4. A térképlapok csoportosítása

Kiadásra végül 1162 térképlap került, mely hat kötetből állt. Így ennek megfelelően osztották azokat részekre. Az atlasz címszavai a kérdőfüzetek alapján különböző tárgyköröket ölelnek fel, ezek pedig a következők:

- mezőn termesztett növények
- esküvő, rokonság, születés, keresztnevek
- falu, iskola, kisipar
- ház és berendezése
- ételek és étkezések
- időegységek
- kert, gyümölcsök, főzelékfélék
- erdő, mező, fák, bokrok
- természeti tárgyak, állatok és madarak
- háziállatok
- testrészek, ruházat
- ház környéki tárgyak, házépítés és szerszámai, a ház részei, a bútorzat
- természeti jelenségek
- kenyér és sütése, disznó levágása és részei, az evés és eszközei, az ételek
- a kender és feldolgozása, ruházat
- család kifejezései, a csecsemők születése és használati tárgyai, lakodalom
- politikai fogalmak
- testi állapotok, tulajdonságok, betegségek
- eke és részei, szántás, aratás, hordás, a szekér és részei, szénakészítés
- a ló részei és színfajtái, a járom, szarvasmarha, disznó, juh, kecske, tyúk, liba, kacska, kutya, macska, méh
- a fák, az erdei és mezei apró vadak, rovarok, gyomnövények.

## **3. A nyelvjárásokról**

### **3.1. Általában a nyelvjárásokról**

A nyelvek földrajzi területenként nyelvjárásokra tagolódnak, tehát magába foglalja egy-egy nyelvnek területileg különböző változatait. A nyelvjárásnak önálló rendszerük van, ez megnyilvánul például fonémaállományukban, illetve nyelvi rendszerükben, amely lehet gazdagabb vagy szegényebb, de azonos is a köznyelvvél, hiszen teljes nyelvtani rendszerük van.

A nyelvjárások szerepe a különböző nyelvtörténeti korokban más és más. Olyan nyelvekben, amelyek még ma sem jutottak el az írásbeliség fokára, ma is az egyetlen nyelvi forma a nyelvjárás. A magyar nyelv is ebbe a csoportba tartozott, egészen a honfoglalásig, sőt még az után is, amikor a területi nyelvjárások kialakultak. A XI. században megindult ugyan az írásbeliség, azonban az még latin nyelvű volt. Az irodalmi nyelv a XVI. századtól kezdve lassú fejlődésbe kezd, de ettől függetlenül a magyar nyelvet beszélők többségének egyetlen megnyilvánulási formája a (területileg megosztott) nyelvjárás rendszer maradt továbbra is.

Az életszínvonal növekedésének hatására a XIX. századra megváltozott a nyelvjárások addigi helyzete. Egyre inkább csökkent a „tisztá” nyelvjárást beszélők száma, s ezzel párhuzamosan nőtt a „kétnyelvűeké”, akik nem csak megérteni, de beszélni is tudják a köznyelvet (KÁLMÁN 1971: 10).

A nyelvjárások szó tulajdonképpen gyűjtőfogalom, és a területileg differenciált nyelvi rendszerek összessége. Szűkebb értelemben egy nyelvterületen belüli nyelvi rendszernek azokat az elemeket nevezzük nyelvjárás jelenségnek, amelyek nem egységesek az egész nyelvi közösségben, hanem területi szempontból is különbség mutatkozik közöttük.

A nyelvjárások folytonos változásában vannak, minden dialektusban együtt élnek régies és újabb alakok, mely új alakok gyakran közelednek a köznyelvi kiejtés felé. A nyelvjárás jelenségek keletkezésének okai sokrétűek lehetnek.

Oka lehet a hangtani és alaktani változásnak a beszédtempó gyorsulása, a nyelvi gazdaságosság, de lehetnek fonetikai vagy funkcionális okai is. A szókincs változásának általában kulturális okai vannak. Egy adott szó létrejöhet belső fejlődés vagy kölcsönzés útján. Ha ez az elnevezés az egész nyelvterületen elterjed, akkor legfeljebb hangalakban differenciálódik. A nyelvjárási jelenségek terjedése változó, egy részük csak egészen szűk hatókörű marad, más jelenségek viszont általánossá válhatnak. (KÁLMÁN 1971: 11–13)

Minden nyelv életében működnek széthúzó és összetartó erők. Az egységesülés (összetartás) folyamata a nyelvjárási határok elmosódásához vezet. Az elkülönülés (széthúzás) ezzel szemben nyelvjárási határt alakít ki, mely segítségével lényeges különbségek alakulhatnak ki. Ilyen elkülönítő vagy egységesítő erők létrejöttének többfajta oka lehet:

#### Elkülönítő erők:

- természeti akadályok
- ritka lakosság
- fejletlen gazdálkodás
- műveltség
- elszakadás, kitelepülés
- idegen népekkel való érintkezés, nyelvcsere

#### Egységesítő erők:

- jó közlekedési lehetőség
- sűrű lakosság
- fejlett kereskedelem
- magas műveltség

A magyar nyelv nyelvjárásai közti csekély eltéréseket az összetartó erők gyakori hatásával lehet magyarázni. Az idő folyamán egyre több egységesítő erő segítette a nyelvjárások közti különbségek egyensúlyba állítását (KÁLMÁN 1971: 19–21).



Ezeknek az elkülönítő és egységesítő erők hatására minden nyelvben létrejöttek nyelvjárások, melyek különböznek egymástól aszerint, hogy a nyelvterület mely részén helyezkednek el (közepén vagy peremén).

A központi nyelvjárások általában jobban hasonlítanak az irodalmi nyelvhez, azonban a többi nyelvjárás felől érkező hatások is érintik. Ezzel ellentétben, a peremnyelvjárásokban a széthúzó erők a dominánsak. A nyelvjárástípusok egyik jellegzetes fajtái a nyelvjárásszigetek. Ezen belül megkülönböztetünk külső és belső nyelvjárásszigeteket. Az előbbieket nagyon sok régies sajátosságot őriznek, de független változások is keletkeznek bennük.

Belső nyelvjárásszigetek akkor keletkeznek, ha nyelvterületen belül települnek át egyes kisebb népcsoportok.

A magyar nyelvjárások különböznek egymástól hangtani, alaktani, mondattani szempontból, de a szókincsben is (KÁLMÁN 1971: 23–29).

### 3.2. Az északkeleti nyelvjárástípus jellemzői

A kutatásom színteréül szolgáló település neve Papos, mely Magyarország keleti részén helyezkedik el, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, s ezáltal a falu az északkeleti nyelvjárástípusba sorolható.

A megyében a hangszín vizsgálatokor *ou*, *öü*, *ëi* kettőshangzókat találunk a köznyelv és a monoftongusos nyelvjárások *ó*, *ő*, *é* hangjai helyén. Megyénkben a zártabb *é* fonéma *ie̞* diftongusban valósul meg, azonban az *ie̞-ëi* kettőshangzó már eltűnőben van. Helyenként az is megfigyelhető, hogy az *á* hangszíne *ǎ*, az *e*-nek pedig *ɛ̘*. A terület rövidmagánhangzó rendszerére jellemző, hogy nincs két rövid *e* fonéma.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében kétfajta *é*-t különböztetünk meg: egy *e*-vel váltakozó *ëi* és egy nem váltakozó *ie̞* hangot; mint például *këiz*, *hëit*, de *kie̞k*, *sziëp*.

Az északkeleti erősen illabiális nyelvjárástípus. A köznyelvi kettős alakok közül mindig az illabiális használatos. Mindig ez a forma érvényesül, pl. *sēr*, *sepèr*. Fontos jellemzője ezeken túl ennek a nyelvjárástípusnak, hogy zárt szótagban az *l*, *r*, *j* előtt megnyúlik a magánhangzó, mint például az *ālma*, *fārkas* esetében. Jellemző a *tehen*, *vereb* forma, de ezek a magánhangzók is megnyúlnak *l*, *r*, *j* mássalhangzók előtt. Az *ú*, *ű*, *í*, helyén nagyon gyakori az *u*, *ü*, *i* alak, például *buza*, *rud*, *bünös*; szó végén leggyakrabban az *ű* rövidül: *hetfü*, *sepriü*.

A terület *j*-zése a köznyelvinél erősebben mutatkozik: *fojik*, *gója*, *pájinka*; de egy-egy *l*-ező morféma is felbukkan, mint pl. *válu*.

A *t*, *d*, *n* és *l* hangok *i* és *ü* előtt a nyelvjárásban nem palatalizálódnak.

A 'hova?' Kérdésre megfelelő rag Szabolcsban a *-nál*, *-nél*; a 'honnan?' kérdésre megfelelő határozóragok a *-bűl*, *-bүүл*, *-tűl*, *-tүүл*, *-rűl*, *-rүүл* alakok. Az igeragozásban a tárgyas alakok hasonlóak a köznyelvihez: *várja*, *mongya*, *tuggya*, *taníttya*. Az udvarias felszólító mód minden igében ikes: *üjjëk*, *halljëk*, *lássëk*. Jellemző az *sz*-szel bővülő igékre, hogy az E/3. személy *-n* ragot kap: *megyen*, *vagyon*, *teszen*, *viszen* ( KÁLMÁN 1971: 84-86).

## **4. Kutatási tevékenységem**

### **4.1. Kutatásom célja**

A magyar nyelvjárások sajátosságai közül a hangtani jelenségek a legkönnyebben érzékelhető és megjegyezhető jelenségek. Ez azzal magyarázható, hogy az elhangzott szöveg percepciója során a hangtani jellemzőket ismerjük fel először. Ezek a hangrendszerre jellemző sajátosságok kis terjedelmű szövegekben is többször előfordulnak, ezáltal emlékezetünk rögzíti ezeket a köznyelvtől eltérő jelenségeket. A nyelvjárással foglalkozó tanulmányok már a 19. század végén viszonylag részletes hangtani fejezeteket tartalmaztak. A századforduló óta a nyelvjárások osztályozásának is nagyrészt fonológiai-fonetikai sajátosságok szolgálnak alapjául (KISS 2001: 225).

Kutatásom során azt tűztem ki célul, hogy a címszóban megadott formát összevegyem a Magyar Nyelvatlaszban rögzített eredménnyel. Arra voltam kíváncsi, hogy azóta milyen nyelvi változásokon ment keresztül a nyelv a településen. A tanulmányozott területhez közeli városban nőttem fel, úgyhogy velem szemben elfogulatlanok voltak a falubeli emberek, nem kellett külön megnyernem a bizalmukat. A kérdéseimet a legkülönbözőbb témakörökből válogattam, inkább olyan szavakat kerestem, melyek kiejtésében várhatóak voltak vizsgálható hangtani jelenségek.

## 4.2. A kutatópont kiválasztása

Az általam vizsgált település, Papos, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található, Mátészalkától 6 km-re. Azért döntöttem ezen település mellett, mert közel esik lakóhelyemhez, így könnyen megközelíthető volt gyűjtésemkor. Utólag azonban belátom, valószínűleg jobb lett volna egy olyan kutatópontot választani, ahol nem az általam is beszélt nyelvjárástípust használják, ugyanis lehet, szembetűnőbb lett volna az ottani dialektus.

Fontosnak tartom, hogy néhány szóban bemutassam a falut:

Papos az északkeleti Nyírségi kistájon helyezkedik el, a megye középső részén, Mátészalka városhoz közel. A község hivatalos és népi neve Papos. Nevét a magyar pap szó *s* melléknévképzővel ellátott alakja alkotja. Arra utal, hogy a névadáskor a falunak volt papja.

1939-ben ezt írták a faluról: „'Papos' kisközség a mátészalkai járásban, hodászi községjegyzőségben. Területe 1849 kat. hold. Lélekszáma 736, valamennyien magyarok. Vallás szerint 316 lakos református, 247 római katolikus, 136 görög katolikus, 33 izraelita, 2 evangélista és 2 egyéb. A községben római katolikus és református templom van. Lakóházak száma 151. Iskolái egy római katolikus és egy református elemi népiskola és továbbképző. Lakói közül 606 őstermelő, 60 iparos, 25 kereskedő, 28 közszolgálati alkalmazott, 4 nyugdíjas, 9 házi cseléd és négy egyéb foglalkozású.” (NYÉKI KÁROLY, Magyar városok és vármegyék monográfiája XXVIII. 563.1.)

Papos mai területe 1067 hektár, 2004-es adatok szerint 309 ház áll benne, lakosságának száma 879 fő. A községnek vasútja nincsen, autóbuszjárat köti össze a környező településekkel és Mátészalkával. A faluban egy óvoda és egy alsó tagozatos általános iskola van, a felsősök a szomszédos faluba, Jármiba, illetve Mátészalkára járnak át tanulni. 504 fő a munkaképes korú lakosság, a helyben foglalkoztatottak száma azonban csak 22 fő, a munkanélkülieké 80 fő. Lakossága a középkor első századaiban magyar volt. A későbbi századokban azonban nagyobb számú rutén és néhány zsidó család települt be a források szerint. Ezt támasztja alá a falu népének

vallási megoszlása is. Ez a XIX. század közepe táján 164 református, 180 római katolikus, 45 görög katolikus, 27 izraelita lakosa volt.

A falu történetéről a következőket találtam:

„A község 1320-ban tűnik fel idevaló Káta nembeli nemes nevében (Alexander J. Alexandri de Papus), akinek a következő évben apját megölték, tákosi (Bereg megye) birtokát feldúlták a Balogsemjén nembeli Mihály fiai, 100 márka kárt okozva” (Szab.Szatm.101).

A faluban él egy legenda, miszerint Szent István királynak volt egy rendelete, hogy minden tizedik falu köteles egy templomot építeni. Papos éppen tizedik volt. Innen ered az elnevezés.

### 4.3. Az adatközlőim kiválasztása

A megfelelő adatközlők kiválasztásában igénybe vettem egy pedagógus segítségét, aki igen szívesen segített a munkámban. Elkészített nekem egy listát arról, hogy kiket érdemes megkeresnem. A kutatás elején a tanítót megkértem, hogy kísérsen el az első házakhoz, hogy eloszlassuk az esetleges kételyeket.

Az adatközlők kiválasztása során igyekeztem gondosan meggyőződni arról, hogy az illető, illetve anyja, apja abban a községben született és nevelkedett-e, s nem máshonnan, más nyelvjárásból származott-e oda, mivel a „világlátott” embernél megfelelőbb az, aki egész életét falujában töltötte. Emiatt meglehetősen nehéz dolgom volt, ugyanis nagyon kevés már az idősebb emberek száma a településen. Különösen fontosnak tartottam az öregebbek nyelvhasználatának megfigyelését, hiszen ők azok, akik a falu nyelvjárási sajátosságait leginkább őrzik. Emellett azonban nagy hangsúlyt fektettem az ifjabb nemzedék megfigyelésére is, hiszen a nyelvjárás egy nemzedéken keresztül is módosulhat egy-egy vonásában, esetleg szókincsanyagában.

Kisebb vagy nagyobb mértékben, de minden vidéken, minden nyelvi közösségben érezhető a köznyelv hatása. A megkérdezettek túlnyomó többsége saját megszokott környezetében a helyi nyelvjárást beszélte, azonban mikor megjelentem, tájnyelvi színezetű köznyelven beszélt. Ebből világossá vált számomra, hogy nehezen fogok olyan adatközlőket találni, akiket nem befolyásol nyelvhasználatában jelenlétem.

#### 4.4. Az anyaggyűjtés

Kutatásom során aktív kérdezési módszert alkalmaztam, amikor valamilyen módon megkérdezzük a keresett fogalom nevét. Ennek a típusnak két fajtáját különböztetjük meg:

- Egyenes, közvetlen kérdezés, amikor kimondjuk az adatközlő előtt a keresett szó köznyelvi formáját. Ennek a módszernek azonban sok a veszélye, ezáltal ezt a fajta kérdezési formát igyekeztem kerülni.
- A másik, általam is használt adatgyűjtési módszer a közvetett, indirekt módszer. Ebben az esetben valamilyen módon körülírjuk a szót, illetve fogalmat, de magának a lexémának sem a köznyelvi, sem a nyelvjárási formáját nem mondjuk ki.

A legtöbb esetben tehát ezt a módszert alkalmaztam, de emellett előfordult a kiegészítettség is. Ebben az esetben a kérdést oly módon tettem fel, hogy a hiányosan feltett mondatomat az adatközlő a keresett fogalom megfelelő nyelvi formájával egészítette ki.

A keresett szavak között voltak olyan szavak, kifejezések, melyekre rámutatással kérdeztem rá.

Az egyes fogalomkörök és kérdéscsoportok nem kapcsolódtak logikusan egymáshoz. A természetes átmenet megteremtése azonban szerencsére nem okozott nagyobb problémát.

## 5. A kutatás

**MÖGÉ:** Az atlaszkutatás idején *megé<sup>i</sup>* formában rögzítették. Így a szó végén záródó, nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkező diftongus található. Jelenlegi kutatásom eredménye annyiban különbözik az ötven évvel ezelőtt lejegyzett alaktól, hogy az első *e* magánhangzó helyén *ö* hang van, a szóvégi kettőshangzó viszont ugyanúgy megmaradt.

**BELŐLE:** A térképen három kiejtési módot ábrázoltak:

- *belö<sup>l</sup>le*
- *belö<sup>l</sup>l<sub>̄</sub>e*
- *belö<sup>l</sup>l<sub>̄</sub>̇e*.

Ezek közül most a *belö<sup>l</sup>l<sub>̄</sub>e* jelent meg, ahol az *ö* hang alacsonyabb nyelvállású, az *l* mássalhangzó pedig megnyúlt. Egy adatközlőtől hallottam még a *belö<sup>l</sup>l<sub>̄</sub>̇e* variációt, ahol a második *e* hang magasabb nyelvállású.

**SEHOL:** *Sehon* és *sehòl* változattal jelenlegi gyűjtőmunkám során is találkoztam. A térképlapok tanúsága szerint ezek az alakok már a korábbi kutatások idején is éltek. Felsorol egy harmadik lehetőséget is, ez a *s<sup>h</sup>òl*, ezt azonban nem hallottam egyetlen adatközlőtől sem. Ami változást mutat, hogy egy új kiejtési módra is felfigyeltem, ami ezelőtt ezen a vidéken nem volt jelen. Ez pedig a *s<sup>h</sup>un*. Itt az *e* hang magasabb nyelvállású, az *o* helyére pedig egy másik illabiális hang, az *u* került.



**KITŐL**: A köznyelvi *kitől* forma csak egy személynél fordult elő, egyébként a *kitül* és *kitűl* alak él még a településen, ahogy az atlaszkutatás idején.

**MIEINK**: Korábbi eredmények:

- *mijé<sup>i</sup>nk*
- <*mijejink*>

Ezek közül a *mije<sup>i</sup>nk* alakot jegyeztem le az összes alkalommal, a többi változatot nem hallottam senkitől.

**ŐKET**: Meglepetés volt számomra az eredmény, ugyanis most is az *űköt* alakot vártam elterjedtnek, mint az 1950-es években. Ezzel ellentétben, a legtöbb esetben a köznyelvi *őket* forma jellemző. Csak három embertől, az idősebb korosztálytól hangzott el az *űköt* hangalak. Ez a lexéma kitűnő bizonyítéka annak, hogy a nyelvjárások egyre inkább közelednek a köznyelvhez.

**TŐLETEK**: *Tülletetek* és *tülletek* formában jegyezték le a nyelvAtlaszkutatás idején.

Ezt a szót illetően nem találtam változást a régi és a mostani változat között az idősebb korosztálynál, a fiatalabb nemzedék azonban a köznyelvi *tőletek* alakot használja.

**TÚLSÓ**: Az ötvenes évek gyűjtőmunkálatainak során készített térképlapokon négy formát jelöltek:

- *túsó<sup>u</sup>*
- *tűlsó*
- *tűlsó<sup>u</sup>*
- *tűlsó<sup>u</sup>*

Ebben az esetben is két részre oszthatóak az eredmények, a megkérdozettek életkorának megfeleloen. A fiatalabb korosztálytól a félhosszú *ù*-t tartalmazó *tùlsó* alak hangzott el, míg az idösebbek a *túsó<sup>u</sup>*, nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkező, záródó kettőshangzóval ellátott változatot használták a mai napig. A *tùlsó<sup>u</sup>* és *túsó<sup>u</sup>* formával azonban jelenlegi munkám során nem szembesültem.

**KÖZÉPSŐ:** A záródó, alacsonyabb nyelvállású *öü* diftongust tartalmazó *közepsőü* alakváltozat fordult elő a leggyakrabban. Ezen kívül azonban a magasabb nyelvállású *e* hangot és szóvégi nem egyenlő időtartamú *őü* kettőshangzót tartalmazó *közepsőü* alak használata is jellemző, de megtalálható az 1950-es évekhez hasonlóan jelenleg is a *közepső* változat is.

**BELSŐ:** Az 50 évvel ezelőtti eredményekből látható, hogy ez a szó rengeteg változatban élt abban az időben:

- *bēsőü*
- *bëelsőü*
- *bèlsőü*
- *bèlső.*

Ezek közül a *bēsőü* formával találkoztam, ahol az *e* morféma magasabb nyelvállású, és a szó végén eltérő időtartamú záródó kettőshangzó van. Ezen kívül két esetben figyeltem meg félhosszú *e* hangot tartalmazó *bèlső* alakot.

**KERTBŐL:** - *kērbül* és *këērbül* alakra idei kutatásom alkalmával nem lettem figyelmes. Egy esetben ejtették a köznyelvi *kertből* formát, illetve előfordult a *kèrbül* változat. Észrevettem azonban egy olyan alakot,

amelyik 50 évvel ezelőtt nem volt jellemző erre a területre. Ez pedig a *kerbű*, ami csak az ország nyugatabbi területén található a térképlapon.

**TALÁL:** Egy adatközlőtől hallottam a *tanál* változatot, amit régen nem jelöltek a kutatás eredményeként.

Akkoriban a - *lëel*

- *lél*

- *lèl*

alakok voltak használatosak a falu nyelvében, azonban a félhosszú *e* hangot tartalmazó *lèl* még jelenleg is megfigyelhető, s több személytől kaptam kérdésekre válaszul.

**TÚRÓ:** Az északkeleti nyelvjárástípus egyik legjellemzőbb sajátosságának, a rövidülésnek tökéletes példája ez a szó. Az atlaszkutatás korában is a rövid *u* hangot tartalmazó *turó<sup>u</sup>* alakot jegyezték le, de előfordult olyan változatban is, ahol a szóvégi záródó diftongus tagjai alacsonyabb nyelvállásúak: *turou*. Ugyanezekkel a variációkkal találkoztam mostani gyűjtőmunkám során.

**EBÉDEL:** A nyelvatlasz eredményeinek gyűjtése alkalmával erre a szóra vonatkozóan két kiejtési típust rögzítettek:

- *eb<sup>i</sup>édèl*, ahol az *ié* nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkező, illabiális utótagú diftongus, az *e* pedig félhosszú, magasabb nyelvállású hang,
- illetve a *eb<sup>i</sup>édel* formát, amely csupán annyiban különbözik az előbbtől, hogy az utolsó szótag rövid magánhangzója azonos a köznyelvivel.

Ez a szó tapasztalatom szerint változáson ment keresztül, ugyanis jelenleg a lexéma kiejtésekor nem észleltem semmilyen nyelvjárási sajátosságot.

**IDŐ:** A térképre lejegyzett eredmények közül ma már csak az *idő̃ü* alak él, ahol a szóvégi diftongus mindkét tagja alacsonyabb nyelvállású. Az akkor rögzített *üdő̃ü* változat kiejtése annyiban változott, hogy a szó eleji labiális *ü* helyére a köznyelvi illabiális *i* morféma került. Így az általam leggyakrabban lejegyzett előfordulás az *idő̃ü*.

**FELVETTE:** A gyűjtőmunkám során lejegyzett leggyakoribb változat, a *fēlvette*, nem szerepel az ötven éve rögzített adatok között. Érdekes, hogy kortól függetlenül, két adatközlő kivételével mindenki ezt a formát használta. A másik előfordult alak pedig ugyanez, annyi különbséggel, hogy a magánhangzók magasabb nyelvállásúak: *fēlvette*.

**MEGFOGTA:** Ebben az esetben zöngétlenülésnek lehettem tanúja. A szóban található zöngés *g* hangok zöngétlen *k* hanggá váltak, az *e* morféma pedig itt is magasabb nyelvállású, tehát: *mēkfokta* formában hangzott el. A két eredmény között nem fedezhető fel változás.

**ÜZEN:** Csupán egy alkalommal, egyetlen idősebb adatközlőtől kaptam a köznyelvi *üzen* alaktól eltérő választ, melyben a labiális *ü* helyére illabiális *i* került. Ez is mutatja, hogy ez a nyelvjárástípus erősen illabiális jellegű.

**MEGNŐ:** Semmiféle változást nem vettem észre mikor összevettem a jelenlegi kutatás eredményeit a korábbiakkal. Akkoriban három előfordulási lehetőséget jegyeztek le Paposon:

- *megnő̃ü*
- *megnő̄ü*
- *megnő̂ü*.

Ezek között a változatok között csak apró eltérések vannak, melyek az *e* hang nyelvválására, illetve a szóvégi záródó kettőshangzó tagjainak időtartamára vonatkoznak. A felsoroltak közül én az utolsót, a *megnőü* formát jegyeztem le.

**AD:** A szóra vonatkozó kérdésekre kapott válaszokat két részre oszthatom:

Az egyik az *ad* alak, melyet a fiatalabb korosztály adott válaszul, a másik pedig az *ád*, amit az idősebbek. Ezáltal azt a következtetést vonhattam le, hogy a fiatalok nyelvhasználata egyre inkább közeledik a köznyelvihez, szemben a nyelvjárással.

**MEGY:** A nyelvjárásra jellemző magasabb nyelvválású *e* hang jelenléte ebben a szóban is megfigyelhető Paposon. A nyelvjárási sajátosság az ige ragozásában is fellelhető, ugyanis az idősebb korosztálynál *męgyęn* formában hangzott el, és ez megtalálható a térképlapokon is. Azonban többségben a köznyelvi *megy* alakot adták válaszul, amire az ötven évvel ezelőtti eredmények között nincsen példa a környéken.

**MÉSZ:** A *megy* ige E/2. személyű ragozott alakjára is kíváncsi voltam, és elmondhatom, hogy nem sok változást figyeltem meg. A *mensz* forma még ma is jelen van a falu nyelvében, de a fiatalok ebben az esetben is a köznyelvivel azonos *mész* lexémát adták válaszul.

**DERÉK:** Ezzel a szóval kicsit bajban voltam, mivel a kérdés a következő volt:

„Milyen az az ember, aki becsületes, jó ember?”

Arra viszont nem gondoltam, hogy ez a szó ebben az értelemben már nem használatos. Pontosan ezért mindössze egyetlen adatközlőtől kaptam ezt a szót megfejtésül. Ez pedig a következőképpen hangzott el: - *deriék*, nyitódó *ię*

diftongussal a végén. Ilyen hangalakot azonban a nyelvjáráskutatás idején nem találtak, csupán:

- *de<sup>l</sup>ék*
- *der<sup>i</sup>ék*
- *dē<sup>r</sup>ék* formát, melyek egyikével sem találkoztam most.

**TÉZSLA:** A nyelvjárásatlasz lapján a szó *té<sup>l</sup>zsla* illetve *t<sup>e</sup>észsla* formában található, ahol a diftongus tagjai nem egyenlő időtartamúak. Erre a szóra vonatkozó kérdésekre a megkérdezett emberekből csupán kettő tudott válaszolni, a többiek bár hosszasan gondolkodtak rajta, nem tudták megmondani. Ez azzal magyarázható, hogy a fiatalabbak számára ez a szó nem ismert, s ma már nem is használják. A válaszok *t<sup>e</sup>észsla* alakban hangzottak el, amik záródó diftongust tartalmaztak.

**EKELŐ:** Az *ekelő* az ötvenes években végzett kutatás alapján a térképen *kabó<sup>u</sup>na*, illetve *csusztatqo* formában figyelhető meg Paposon és környékén. Furcsa volt számomra, hogy az *ekelő* változatot senki nem használta, ehelyett azonban kaptam számtalan más választ, mint például:

- *gerendér*
- *csúszka*
- *kabó<sup>u</sup>na*
- *csusztatqo* alakokat.

Ez a példa jól mutatja, hogy egy falun belül is mennyi megfelelése van egyetlen szónak.

**GÖRÖNGY:** A következő kérdésem a göröngyre vonatkozott, ahol szintén nem kaptam egybehangzó választ adatközlőimtől. Az atlaszban *gö<sup>r</sup>inGY* és *gö<sup>r</sup>ingy* alak figyelhető meg, a környéken még *gö<sup>r</sup>cs*, *gö<sup>r</sup>incs*, *gö<sup>r</sup>* formában is előfordul.

Talán ez volt az első olyan megfogalmazott kérdésem, amire az idősebbek és fiatalabbak is gondolkodás nélkül válaszolni tudtak.

A fiatalabb korosztály a *görongy* alakot használja, ami nem mutat külön nyelvjárási megfeleléseket, szemben az idősebbekkel, akik a kevésbé hétköznapi *rög* alakot használták.

**TÜSKEBORONA:** - *Tüvizsgberena*

- *tövizsgberena*

- *tüvizsberena*

- *<berena>* formában találtam az atlaszban.

Ami szembeötlő az, hogy egyre erősebben érezhető a köznyelv hatása a nyelvjárásra. Ezt bizonyítja, hogy a fiatalabb adatközlők a köznyelvi *borona* formát használják, míg az idősebbek között gyakoribb a *berena* és a *tüsk<sup>i</sup>és simitó<sup>u</sup>* alak, záródó diftongussal a végén.

**VASFOGAS:** A megkérdezettek nagy része nem különbözteti meg nyelvileg a túske-, illetve vasboronát, hanem mindkettőt az előbb említett *berena* szóval illeti. Egyetlen idősebb adatközlő használta a térképen is feltüntetett *vazsberena* formát, ahol az *s* hangot zöngésítve *zs*-t ejtett, illetve az *o* helyén az illabiális *e*-t használta.

**MAROKSZEDŐ:** A nyelvatlasz adatainak gyűjtésekor a településen *marikszedő<sup>ü</sup>* formát rögzítettek. Az én tapasztalatom szerint az illabiális *i* helyén a köznyelvi alak, a labiális *o* jelent meg, a szóvégi *ő<sup>ü</sup>* kettőshangzó viszont változatlanul megmaradt.

E mellett élő forma még a *mārkos* alak, ahol az *a* hangot követő alveoláris *r* hatására a magánhangzó időtartama megnyúlik. Ez a forma azonban a gyűjtés idején inkább Délkelet-Magyarországon volt jellemző, szabolcsi területen nincs nyoma ilyen feljegyzésnek.

**KÉVE:** Összevetve a korábbi eredményeket a sajátjaimmal, az a tapasztalatom, hogy nem történt változás a szó hangalakjában. Továbbra is a nyitódó diftongust tartalmazó *k<sup>i</sup>éve* alak használatos.

**KÉVEKÖTŐFA:** Kérdésekre egy adatközlő kivételével mindenki tudott válaszolni.

Az eredmény: *kíévekötőűfa* . A szó elején nyitódó *íé* diftongus fedezhető fel, melynek tagjai nem egyenlő időtartamúak, majd záródó *őű* kettőshangzó található.

**KERESZT:** Az atlasz készítése idején a következő formákban rögzítették:

- *kereszt-* alacsonyabb nyelvállású magánhangzóval, és a
- köznyelviesebb *kereszt* forma.

Megfigyelésem ismét azt bizonyítja, hogy a fiatalabb korú adatközlők körében kevésbé használatosak az alacsonyabb nyelvállású magánhangzók, inkább a köznyelvi alakot részesítik előnyben.

**KUSZA:** Ez a szó ma az északkeleti nyelvjárástípust képviselő Papos község nyelvében sokféle változatban él:

A *zila* alak az 50-es évekhez hasonlóan ma is megvan a lakosság tudatában, emellett azonban még találok:

- *ocsu*
- *csöürmò*
- *kaparék* elnevezésekkel.

A *csöürmò* alak esetében felfigyeltem a nyelvjárás egyik jellegzetességére, a szóvégi hosszú magánhangzó megrövidülésére, félhosszú voltára.

**NYOMÓRÚD:** Erre a szóra vonatkozó kérdésem a következő volt:

„Mi az, amivel a szénásszekér tetején leszorítják a szénát?” – Nagy meglepetés ért ez alkalommal. Úgy gondoltam, hogy a fiatalabb adatközlők azért nem tudnak erre válaszolni, mert az ő korosztályuknál már kevésbé, sőt egyáltalán nem használatos a szekér, mint szállítóeszköz, legfeljebb gyermekkori emlékeik lehetnek erről. A technika fejlődése folytán a nyomórúd használata és fogalma egyaránt háttérbe szorult. Az érdekes volt ugyan, hogy a korosabbak, akik elvileg tapasztaltabbaknak mondhatók a mezőgazdaságban, más-más lexémát használtak, de azt hittem, hogy azok csak különböző



technikára utalnak. Annak helyességét, hogy valóban megértették a kérdést, és arra válaszoltak, nem tudtam ellenőrizni.

Így a kapott eredmény a következő: - *kötél*  
- *háló*

A korábbi eredményekből ítélve azonban azt a következtetést tudtam levonni, hogy ez a szó Kelet-Magyarországon nem volt ismeretes, és ma sem az. Így valószínűleg ez a „technika” sem volt elterjedt, ezáltal használatos sem. Az általam megkérdezettek tehát valószínűleg ezért nem tudtak válaszolni feltett kérdésemre.

**ISTRÁNG:** Valójában nagy változást e szó vizsgálatakor sem tapasztaltam. Továbbra is él a hagyományos *istráng* forma, illetve egy olyan típussal találkoztam, ahol alacsonyabb nyelvállású magánhangzóval ejtették.

**CSEPLŐGÉP:** a *cs<sup>i</sup>éplő<sup>ü</sup>gép* az elmúlt ötven év alatt változást mutat. A negyvenes évek végén végzett kutatás szerint a szó elején egy nyitódó diftongus van, utána egy záródó kettőshangzó következik. Most a szó eleji *ié* nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkező diftongus eltűnt, helyén *é* hang található. Az *őü* labiális utótagú kettőshangzó megmaradt. A *gép* lexéma viszont jelenleg *ië* diftongust tartalmaz.

**TENGELY:** *tengèj* alak élt és jelenleg is ez az alak jellemző Szabolcsban. Az *è* hang félhosszú, és alacsonyabb nyelvállású a köznyelvi *e* hanghoz képest.

**ZSÚP:** Amint a nyelvjárás sajátosságainak leírásakor már említettem, gyakori keleten az *ú, ű, í* hangok rövidülése. Itt is ez figyelhető meg, mivel *zsup* formát rögzítettem Paposon. Hasonlóakat tapasztaltam a korábbi eredményekhez, mert a különbség csupán abból adódik, hogy akkoriban több változatot jelöltek, melyekről én nem kaptam rögzíthető adatot.

Ezek a következők: - *zsup*  
- *zsupp*  
- *zsu<sup>f</sup>*  
- *zsu<sup>ff</sup>*.

**KERÉK:** A szó vizsgálatakor kétféle formát jegyeztem le. Az egyik az *é* rövidülése során keletkezett *kerek* alak. Ez az előfordulás figyelhető meg a környéken végzett kutatások helyszínein is. Jelenleg egy másik lexémát is sikerült felderítenem, ez pedig a *kerëik* illabiális utótagú diftongust tartalmazó alak.

**CSERÉNY:** Az egész gyűjtés során az általam kiválasztott szavak között egyetlen szó volt, melynek senki nem tudta a jelentését. Ez pedig a *cserény*. Az igazat megvallva, én sem voltam tisztában a szó denotatív jelentésével, de hosszas keresgélés után rátaláltam arra:

- általában vesszőfonat, a parasztszekér vesszőből vagy deszkából készült oldala vagy alja.

**BEFŐTT:** A korábbi kutatások eredményei a következők:

- *beföüsz*

- *beföüsz*, ahol az *e* hang magasabb nyelvállású. Ezek az alakok azonban most nem hangzottak el, hanem a *beföütt* formával találkoztam, amely hangalak akkoriban a településtől keletebbi területekre volt jellemző. Emellett azonban a köznyelvi *befött* formát is lejegyeztem a fiatalabb korosztálytól.

**ÉLESZTŐ:** az *-élesztöü*

- *iélesztöü* és

- *élesztöü* változatok közül az utóbbi kettőt jegyeztem le, korosztálytól függetlenül.

**SZAKAJTÓ:** Ebben az esetben is több variációval találkoztam. Az ötvenes évekbeli kutatás idején a *szakitaqkosár* írták a térképlapokra, de most felfigyeltem egy olyan adatra is, amely régen a környéken sem volt jelölve, ez pedig a *szakajtó<sup>u</sup> kosár*.

**KÓSTOLÓ:** Akkoriban a *lesi* szót használták a kóstoló megnevezésére. Most ezt egyetlen adatközlőtől sem hallottam, csupán a két nem egyenlő időtartamú diftongust tartalmazó *kó<sup>u</sup>stoló<sup>u</sup>* alakot jegyeztem le.

**ÍRÓ:** „Mi az a lé, ami a vajkészítésnél visszamarad?”

A válasz a kérdésre az *író*, melynek kiejtésében nem észleltem változást, ugyanis továbbra is az *iraq* és *iró<sup>u</sup>* formák jellemzőek, igaz, csak az idősebbek tudták a választ.

**SAVÓ:** Az előző példához hasonlóan, erre a szóra vonatkozó kérdésekre is inkább a korosabbak tudtak választ adni. Ez pedig egybehangzóan a *savó<sup>u</sup>* forma volt, a szó végén nem egyenlő időtartamú záródó kettőshangzóval.

**ÜLLŐ:** A köznyelvi alakhoz képest változás észlelhető, mivel a szó közepén a duplázott mássalhangzó egyszerűsödik, illetve a szóvégi hosszú *ő* magánhangzó záródó diftongussá lesz. Tehát az általam lejegyzett leggyakoribb változat az *üllő<sup>ü</sup>*, de emellett jellemző az *üllő<sup>ü</sup>* alak is.

**SZŐ:** Amikor a nyelvatlaszt készítették, a Tiszától keleti területeken csupán a *sző* változatot rögzítették, két esetben találkoztak a köznyelvi sző alakkal. Idei kutatásomkor szinte mindenkitől a *sző<sup>ü</sup>* formát hallottam és jegyeztem le.

**VÉSŐ:** A *viesü* és *v<sup>l</sup>ésü* alakok annyiban változtak az ötven év alatt, hogy a szóvégi *ü* hang nyíltabb *ö* hanggá vált: *viesö*, illetve *v<sup>l</sup>ésö*.

**ÜSZŐ:** Ebben az esetben is záródó *öü* diftongus figyelhető meg a szó végén, melyet bizonyos esetekben nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkeznek:

- *üszöü*

- *üszöü*.

**TINÓ:** Ugyanaz a zártabbá válás figyelhető meg, mint az előző példánál:

- *tinou*

- *tinó<sup>u</sup>*.

**ZUZMARA:** Ebben a szóban is zártabbá válás történik, hiszen az első *a* magánhangzó egy fokkal zártabb *o* hanggá alakul. Így a szó elhangzott *zuzmora* változatban is a köznyelvi *zuzmara* alak mellett.

**TÓ:** - *tao*

- *tau*

- *tó<sup>u</sup>* alakok lettek rögzítve a térképlapokon, s jelenleg a *tao* és a *tó<sup>u</sup>* formák jellemzőek, melyeknek végén záródó kettőshangzók vannak.

**TÓCSA:** A régebbi eredmények lejegyzéséből látható, hogy ez a szó nem volt használatos. Helyette a *pocsoja* változatot használták. Jelenleg is több adatközlő adta válaszul ezt a variációt, de előfordult a *tó<sup>u</sup>csa* forma is néhány esetben.

**PIÓCA:** Az előbbi szóhoz hasonlóan itt is más szót használtak ennek kifejezésére, tehát a szókincsben figyelhető meg változás. Az akkor rögzített *nadáj* alakváltozat még ma is él a falu nyelvezetében, de találkoztam *pijóca*, ahol az *i* és az *o* hang közé egy *j* hang ékelődött be.

**GÓLYA:** A *-gó<sup>u</sup>ja*

*-ga<sup>ó</sup>ja*

- *gója* alakok közül él még a *gó<sup>u</sup>ja*, nem egyenlő időtartamú tagokkal rendelkező záródó diftongussal a végén, de az a változat is megtalálható, ahol a kettőshangzó tagjainak időtartama egyenlő hosszúságú: *gó<sup>u</sup>ja*.

## 6. Összegzés

Mint már említettem, minden nyelvjárásban működnek széthúzó és egységesítő erők. Az északkeleti nyelvjárásban az elkülönítő erők mértéke elenyésző, szemben az egységesítő erőkkel. A jó közlekedési lehetőség manapság már biztosított, és a lakosság sűrűsége is adott. A falu lakói közül azonban egyre többen járnak át dolgozni a közeli városba, Mátészalkára, mivel a település nem tud elég munkahelyet biztosítani. Emellett egyre több a fiatal korú lakos száma, akiknek a kiejtése sokkal közelebb áll a köznyelvihez, mint az idősebbeké. Tehát a nyelvjárások a közlekedés javulásával, az iskoláztatás, a média (televízió, rádió, újság) terjedésével, a falusi lakosság számának fogyásával is egyre pusztulnak. Azok a nyelvjárás jelenségek, melyek néhány évtizede még igen jelentősek voltak, ma már egyre szűkebb vidékre szorúlnak vissza. Vannak falvak, mint például Papos (a kutatásom színtere), ahol szinte keresni kell a tiszta nyelvjárást beszélőket. Léteznek azonban olyan falvak is, ahol még szép számmal lehet találni ilyeneket, de ott is csak a legidősebbek között.

A vizsgált területen megfigyeltem, hogy elég nagy a kihalóban lévő archaikus tájszók száma, mivel egyre nagyobb mértékben élnek a tájszók mellett a köznyelvi lexémák. A fiatal felnőttek ismerik legnagyobb arányban ezeknek a szavaknak a köznyelvi megfelelőit, valószínűleg azért, mert ők a legmobilabbak, és a szomszédos városokba járnak dolgozni. Régen a legidősebbek és legfiatalabbak körében nagyjából azonos arányban fordultak elő köznyelvi és tájnyelvi megnevezések, mivel akkor még a falubeli gyerekek a helyi iskolába jártak, és ezáltal még nem mozdultak ki huzamosabb időre szülőfalujukból, ami pedig a standard ismeretek háttérbe szorításával járt.

Ezzel ellentétben ma már a legfiatalabb nemzedék tagjai azok, akik a tájszók nagyon nagy részét már nem ismerik, ezáltal nem is használják, hiszen vagy nem kerültek már tárgyi kapcsolatba a denotátummal, vagy pedig az iskolában tanultak róla de nem kerültek vele tárgyi kapcsolatba, ezért csak a köznyelvi megnevezéssel illetik

(pl.: nadály-pióca). Ezek a tények azt támasztják alá, hogy a fiatalabbak nyelvhasználatában megnő a kihalt tájszavak száma.

A legfiatalabbak körében a mezőgazdasággal kapcsolatos fogalmaknál (tészla, istráng, zsúp) jelentkezett a legnagyobb adathiány, ami a hagyományosan paraszti életmód megváltozásával hozható kapcsolatba. Magyarázható továbbá kulturális okokkal, hiszen a műveltség egyre inkább terjed, a régi munkaeszközök helyén egyre több modern gép jelenik meg. A népi mesterségek is egyre inkább háttérbe szorulnak, hiszen a háziipar helyét a gyáripar veszi át.

Mindez hozzájárul ahhoz, hogy szókincsünk egy jelentős rétegét a kihalás veszélye fenyegeti (KÁLMÁN 1971: 115).

Sok esetben kirajzolódnak a nemzedékek közötti különbségek, mivel a fiatalok és a középkorúak inkább a köznyelvi szavakat, míg az idősek a tájszókat részesítik előnyben. A köznyelv nagy hatást gyakorol a nyelvjárásra, melynek hatására megindult a nyelvjárás bomlása, és a változások egyre inkább a köznyelvre irányulnak. Ezáltal a régies tájnyelvi szavak egy részét egy regionális szó szorítja fokozatosan vissza. Ennek ellenére az emberek ismerik ezeket a tájszavakat, ha nem is használják. Emellett a nyelvújítás nagymértékben hatott a népnyelvre. Ma is nagy hatást gyakorol rá, hiszen a népnyelv a nyelvújításnak számos alkotását vette át és használja (pl.: cséplőgép). Ezek közül a legtöbb már elterjedt a nép beszédében, de ezek a nyelvújítási alkotások csak nagyon lassan szivárogtak be a népi rétegbe (CSÚRY 1936: 15).

## 6.1. A település nyelvjárásának hangtani sajátosságai

A magyar nyelvjárások különböznek egymástól hangtani, alaktani, mondattani szempontból, illetve eltérést figyelhetünk meg a szókincsben is. Ezek azonban jelentős mértékben nem nehezítik a kölcsönös megértést. A legtöbb különbség a nyelvjárások között hangtanukban nyilvánul meg, elsősorban a magánhangzók között. A terület északkeleti részén, Papos környékén 7 rövid és 8 hosszú magánhangzó-fonéma található.

R ö v i d m a g á n h a n g z ó - f o n é m a r e n d s z e r :

<i>u</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>
<i>o</i>	<i>ö</i>	
<i>a</i>		<i>e</i>

Itt csak egyfajta rövid *e* fonéma van, így egyes igék, mint például a *mentek* egyaránt lehet egyes szám 3. személyű múlt idejű, illetve többes szám 2. személyű jelen idejű igealak. Az azonban vitatott, hogy ez az egységes rövid *e* hang teljesen nyílt-e, vagy *ë*-ző vidékek *e*-inél zártabb (KÁLMÁN 1971: 30).

H o s s z ú m a g á n h a n g z ó - f o n é m a r e n d s z e r :

<i>ú</i>	<i>ű</i>	<i>í</i>
<i>ó</i>	<i>ő</i>	<i>é</i>
<i>á</i>		<i>ē</i>

Kétfajta *é* hang figyelhető meg a rendszerben; megkülönböztet egy *iẽ* típusú kettőshangzót és egy *ej̃* típusú diftongust.

A hangrendszer típusok vizsgálatakor kétségtelenül találhatunk olyan eseteket, amikor a jelzett típus nem jelentkezik mindig teljesen tisztán, illetve ritkán előfordulhat olyan hangnak szabad vagy kötött jellegű felhasználása is, amely az adott nyelvjárásra



eredetileg nem jellemző. Ezek többnyire a köznyelvre jellemző, vagy a köznyelv felé közelítő megoldások.

Ilyen esetekben fontosnak tartottam megfigyelni, hogy a kérdéses forma önállóan jelentkezik-e a kutatóponton, vagy csak mint változat fordul elő. Ha az utóbbi látszott bebizonyosodni, akkor igyekeztem megfigyelni, hogy mint változat több morfémában is következetesen felbukkan-e, vagy csak elszórtan; illetve arra, hogy melyik hány adatközlőtől való. Számottevő és igen erős fokú az északkeleti nyelvjárásban a rövidülés, ami minden hosszú magánhangzó esetében igen erős, de előfordul minden fonémának félhosszú, esetleg hosszú változata is.

Ezek megjelenési gyakorisága azonban a véletlen műve, mintsem az egyes morfémákra jellemző sajátosság (IMRE 1971: 93).

A település nyelvjárásában az *a* és az *e* fonéma megjelenési formája: *a*, *ã*, *e*, *ẽ*, *ē* és ritkán *ĕ*.

Nyílt *e*-zés mutatkozik az *ē* rovására az északkeleti nyelvjárásban, mivel nem igazán ismeri az *ē* fonémát, így az *ē* és az *e* közötti fonetikai különbség kiegyenlítődött (CSÜRY 1936: 41).

A hangsúlyos szótagok *ē*-i nyíltabbá, a hangsúlytalan szótagok *e*-i zártabbá váltak. E fejlődés eredményeképpen ma mind a korábbi *ē*, mind a korábbi *e* hang helyén *ē*, *ē̃*, *ẽ*, *e* hangvariánsok valamelyike szerepel. Ezen variánsok megoszlása ezen a nyelvjárás területen kiszámíthatatlan: hangsúlyos szótagban nyíltabb, hangsúlytalanban zártabb variánst találunk rendszeresebben (BENKŐ 1957: 90–91).

A nyelvterület jelentős részén kettőshangzó felel meg a köznyelv középső nyelvállású hosszú hangjainak (*ó*, *ő*, *é*). Nyitódó kettőshangzók (*uo*, *üö*, *iē*) inkább a nyugati nyelvjárásra jellemzőek, de északkeleten is előfordulnak, ahol a záródó típusú diftongusok az uralkodóak. Ez számos szó esetében bebizonyosodott kutatásom során. Találkoztam olyan esettel, amikor a záródó kettőshangzó tagjai egyenlő időtartamúak, de nagyon sok példában a diftongus tagjai nem egyenlő időtartamúak (pl.

*megnőü*). Ezen a vidéken tehát a kétfajta diftongus egymás mellett él, bár az esetek többségében záródó típusúval találkoztam.

Problematikusnak találtam például a szótagzáró *l, r, j* előtt jelentkező *ú, ű, í* hang fonológiai értékét. Az *l, r, j* előtt zárt szótagban legtöbbször hosszú vagy félhosszú magánhangzó áll például *fēlvette* (KÁLMÁN 1971: 33).

A hosszú hangok általában kettőshangzókból realizálódnak, a nyújtottak viszont mindig monoftongusban: *közepsőü*. Az északkeleti részeken az erősen nyújtott fonémák is realizálódhatnak kettőshangzókból, de ezek a hosszú magánhangzóktól eltérő típusúak (pl.: *időü~időü*).

Példáimban igyekeztem felsorakoztatni a település nyelvi fejlődésének néhány már meglévő, illetve újabb, alakuló jelenségét vagy ingadozást mutató esetét. Jól tudjuk azonban, hogy széles körű anyaggyűjtés és elmélyedő kutatások nélkül veszélyes és nem is lehet bármiféle új elméletet felállítani. Ezért csak kísérletként igyekeztem feltárni Papos településének nyelvi változásait, egyes szavak meglétét, gyakoriságát, a nyelv fejlődésének ellentétes irányát. A nyelv gazdagodásának jelenségei azonban bebizonyították, hogy a nyelvjárás sajnálatos módon egyre inkább pusztul, hiszen csak az idősebbek őrzik ezeket a nyelvi sajátosságokat. Ez a pusztulás leginkább a hangállományban, az egyes hangok jellemző hangszínében, használatuk gyakoriságában jelentkezik.

Ennek eredménye, hogy a tájnyelvi jellegzetességek egyre halványulnak, tűnedeznek, s ez a folyamat az utóbbi évtizedekben nagyon felgyorsult. BÁRCZI GÉZA már az ötvenes években figyelmeztetett bennünket, hogy a köznyelv és a nyelvjárások kapcsolatában jelentős változások várhatóak, s ő már ekkor cselekvésre, kutatásra buzdította az embereket.

„A nyelv változó, fejlődő, tehát történelmi- s az emberi haladáshoz kötött, tehát társadalmi jelenség. Ezért kétszeresen célja a tökéletesedés. A nyelvet az emberi értelem hozta létre, és fejlesztette magas fokra a társadalmi szükségesség parancsára. A nyelvnek tehát éppúgy szolgálnia kell az emberi társadalom fejlődését, mint a természetnek, amelyet egyre inkább uralmunk alá hajtunk, és a jövő szolgálatába állítunk.” (KOVALOVSKY 1977: 215)

A fejlődés folyamán azonban a tájnyelvi sajátosságokról sem szabad megfeledkeznünk, s kötelességünk nyelvjárásaink értékeinek megmentése az utókor számára.

## 7. SZÓMUTATÓ

### A,Á

ad, 27

### B

befőtt, 33

belőle, 21

belső, 23

### Cs

cséplőgép, 32

### D

derék, 27

### E,É

ebédel, 25

ekelő, 28

élesztő, 33

### F

felvette, 26

### G

gólya, 36

göröngy, 29

### I,Í

idő, 25

író, 34

istráng, 32

### K

kerék, 33

kereszt, 30

kertből, 24

kéve, 30

kévekötfő, 30

kitől, 22

kóstoló, 34

középső, 23

kusza, 31

### M

marokszedő, 30

megfogta, 26

megnő, 26

megy, 27

mész, 27

mieink, 22

mögé, 21

### Ny

nyomórúd, 31

### Ö,Ő

őket, 22

### P

pióca, 36

### S

savó, 34

sehol, 21

### Sz

szakajtó, 34

szó, 35

### T

talál, 24

tengely, 32

tézsza, 28

tinó, 35

tó, 36

tócsa, 36

tőletek, 22

túlsó, 23

túró, 25

tüskeborona, 29

### Ü,Ú

üllő, 35

üszó, 35

üzen, 26

### V

vasfogas, 29

véső, 35

### Z

zuzmara, 36

### Zs

zsúp, 32

### Felhasznált irodalom:

- BÁRCZI GÉZA (1975): A magyar nyelvatlaszkutatás története. In: DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.): *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- BÁRCZI GÉZA szerk.(1947): *Mutatvány a magyar nyelvatlasz próbagyűjtéseiből*. Budapest.
- BENKŐ LORÁND (1957): Magyar nyelvjárástörténet. In: *Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- BYNON, THEODORA (1997): *Történeti nyelvészet*. Osiris Kiadó. Budapest.
- CSÚRY BÁLINT (1936): *A népnyelvi búvárlat módszere*. A Turul- Szövetség Kiadása. Budapest.
- DEME LÁSZLÓ (1975): A Magyar Nyelvjárások Atlaszának kérdőívei. In: DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.): *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- DEME LÁSZLÓ (1956): *Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- DEME LÁSZLÓ- IMRE SAMU (1975): A magyar nyelvjárások atlaszának szerkesztési munkái. In: DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.): *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti- módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HORGER ANTAL (1934): *Magyar nyelvjárások*. Kókai Lajos kiadása. Budapest.
- IMRE SAMU (1971): *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA (1971): *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA (1975): A Magyar Nyelvjárások Atlaszának kutatópontjai. In: DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.): *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD (1998): *Csúry- isk. = Fejezetek a Csúry- iskola történetéből*. Debrecen.
- KISS JENŐ szerk. (2001): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS (1977): *Nyelvfejlődés— Nyelvhelyesség*. Akadémia Kiadó. Budapest.

- LAZICZIUS GYULA (1936): A magyar nyelvjárások. In: *A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve*. Szerk. MELICH JÁNOS és NÉMETH GYULA. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- LŐRINCZE LAJOS (1975): Az anyaggyűjtés módszere. In: DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.): *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti- módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- LŐRINCZE LAJOS(1955): MNyA adatgyűjtésének módszere. In: *A Magyar Nyelvatlasz Munkamódszere/ tanulmánygyűjtemény/ Szerk.: BÁRCZI GÉZA*. Akadémia kiadó.
- NAGY JENŐ (1940): A német nyelvjáráskutatás vázlatos története és mai állása. *Magyar Népryelv*, 2: 124–83.